

Πρόσωπα και επιλογές «κλειδιά» ενός κράτους

Δύο μελέτες του Θ. Βερέμη για τα πρότυπα που γαλούχησαν την ελληνική κοινωνία

Θ. ΒΕΡΕΜΗΣ
Ανδρέας Παπανδρέου
Μεγάλες προσδοκίες
εκδ. Πατάκη, 2017, σελ. 262

Θ. ΒΕΡΕΜΗΣ
Δόξα και αδιέξοδα.
Ηγέτες της νεοελληνικής ιστορίας
εκδ. Μεταίχμη, 2017, σελ. 198

Του ΔΗΜΗΤΡΗ Π. ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ*

Επιτέλους, γράφονται ξανά πολιτικές βιογραφίες! Υστερα από αρκετές δεκαετίες κυριαρχίας μιας πολύ αξιόλογης εγχώριας ιστοριογραφίας που, επηρεασμένη κατά βάση από το γαλλικό παράδειγμα, εστίασε κυρίως στην κοινωνική και οικονομική ιστορία με μια πολύ πλούσια παραγωγή, το βλέμμα μας μοιάζει να ξαναγυρίζει σε πιο παραδοσιακά πεδία στοχασμού, όπως η πολιτική ιστορία. Δεν είναι προφανώς αυτή η εξέλιξη άσχετη με την παρούσα συγκυρία και την ανατροπή που επέφερε στα πρότυπα ηγεσίας που είχαμε στο μυαλό μας η επέλαση της διεθνούς των λαϊκιστών, παγκοσμίων. Σε μια εποχή μνημοκρατούμενη και διασυνδεδεμένη μέσω εξατομικευμένων φαντασιακών κοινοτήτων του Διαδικτύου, που η πολιτική λειτουργεί ξανά όλο και περισσότερο μέσα από προσωποποιημένες ταυτίσεις, όπως περίπου στον Μεσαίωνα, χάνοντας έτσι την ταξική ή κομματική της ουσιοκρατία, τα πρόσωπα και οι επιλογές τους ανα-

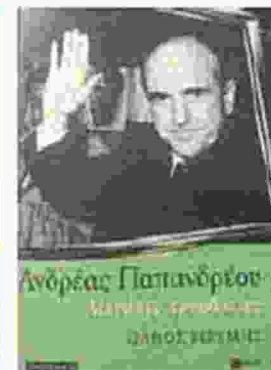
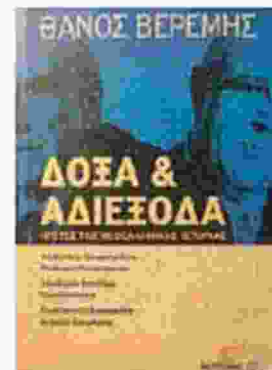
Σε μια παραδοσιακή κοινωνία/κοινότητα, όπως η ελληνική, έντονα πατερναλιστική, κατακερματισμένη και πελατειακή, οι εκάστοτε ηγεσίες έρχονται να λειτουργήσουν ως πατριάρχες και πατέρες, αν και μέσα από μια πατριαρχική/οικογενειακή δομή. Πολύ σχηματικά, μπορεί να δει εδώ κανείς δύο μεγάλα κι εντελώς αντιθετικά πατριαρχικά πρότυπα ηγεσίας: το ένα, του φιλελεύθερου «παιδαγωγού» που καθοδηγεί, το περιέγραψε εύληπτα ο Ελ. Βενιζέλος όταν έλεγε: «Ο ελληνικός λαός έχει μεγάλες αρετές, είναι εργατικός και εγκρατής και έχει ευφυΐαν και πατριωτισμόν, το πολιτεύμα του όμως και η δημαγωγία των πολιτικών του τον έκαμαν πολύ ατομιστήν και αδιάφορον για το γενικόν συμφέρον».

δεικνύονται και πάλι σε κλειδιά για την κατανόηση της πορείας ενός κράτους και την ένταξή του στα ευρύτερα ιστορικά συμφραζόμενά του. Οι δεσμεύσεις των προσώπων από τις μεγάλες συνέχειες παραμένουν φυσικά σημαντικές και ουδείς σοβαρός μελετητής θα σκεπτόταν ποτέ να επιστρέψει σε μια αντίληψη της Ιστορίας ως «οι βίοι των μεγάλων ανδρών και γυναικών». Ωστόσο, εκείνο που επανέρχεται πλέον ως πιο ώριμο ερώτημα είναι πώς αλληλεπιδρούν οι μακροχρόνιες δομές και τα σκληρά δεδομένα με τα πρόσωπα που έρχονται ακριβώς να ενσπάρκωσουν τις τομές ή τις συνέχειες του εθνικού χρόνου. Εντέλει, πώς αυτά τα πρόσωπα αναδεικνύονται πρωτοπόροι και μπροστά από την εποχή τους (και κάποτε «το πλήρουν» αυτό στην κλίση) ή πώς, αντίθετα, καταλήγουν να εκπροσωπούν τη χειρότερη (αλλά ενδεχομένως λαοπρόβλητη) εκδοχή μιας κοινωνίας, τροφωδοτώντας τις ψευδαισθήσεις της και αναπαράγοντας τα αδιέξοδά της.

Στις δύο αυτές μελέτες του Θ. Βερέμη που οργανώνονται στη βάση της αντιπαράθεσης ορισμένων προβληματικών «ζευγαριών» της ελληνικής ιστορίας, όπως ο Αλ. Μαυροκορδάτος με τον Θ. Κολοκοτρώνη, ο Ελ. Βενιζέλος με τον Κωνσταντίνο Α' ή ο Κωνσταντίνος Καραμανλής με τον Ανδ. Παπανδρέου, ο έμπειρος ιστορικός μοιάζει να ξεκινά από την εξής παραδοχή: Σε μια παραδοσιακή κοινωνία/κοινότητα, όπως η ελληνική, έντονα πατερναλιστική, κατακερματισμένη και πελατειακή, οι εκάστοτε ηγεσίες έρχονται να λειτουργήσουν ως πατριάρχες και πατέρες, αν και μέσα από μια πατριαρχική/οικογενειακή δομή. Πολύ σχηματικά, μπορεί να δει εδώ κανείς δύο μεγάλα κι εντελώς αντιθετικά πατριαρχικά πρότυπα ηγεσίας: το ένα, του φιλελεύθερου «παιδαγωγού» που καθοδηγεί, το περιέγραψε εύληπτα ο Ελ. Βενιζέλος όταν έλεγε: «Ο ελληνικός λαός έχει μεγάλες αρετές, είναι εργατικός και εγκρατής και έχει ευφυΐαν και πατριωτισμόν, το πολιτεύμα του όμως και η δημαγωγία των πολιτικών του τον έκαμαν πολύ ατομιστήν και αδιάφορον για το γενικόν συμφέρον».

21 Οκτωβρίου 1981: ο νέος πρωθυπουργός της χώρας Ανδρέας Παπανδρέου ανταλλάσσει χειραψία με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κωνσταντίνο Καραμανλή, αμέσως μετά την ορκωμοσία της πρώτης κυβέρνησής του ΠΑΣΟΚ.

Δι' αυτό κατηγορήσα τους πολιτικούς, οι οποίοι, αποβλέποντες αποκλειστικώς εις το ατομικόν των συμφέρον, παραμέλησαν τελείως την κυρίαν αποστολή των, την πολιτικήν διπλάδι του λαού διαπαιδαγώγησιν». Στο άλλο άκρο, βρίσκεται η ηγεσία του Ανδρέα Παπανδρέου. Εδώ δεν έχουμε έναν παιδαγωγό, αλλά έναν κόλακα του μπαλκονιού που είναι όμως ταυτόχρονα ένας ιδιαίτερα αυταρχικός πατριάρχης στα παρασκήνια. Η καλύτερη ρημιακή αποτύπωση της κολακείας του «λαού» αποτυπώθηκε στην περίφημη φράση του, «[Αυτή η νίκη]... είναι του λαού. Ο λαός είναι κυρίαρχος. Κανείς προνομίος σε αυτόν τον τόπο. Κανείς, καμία δόναμις, κανένας θεσμός. Μόνον ο λαός σε αυτήν την χώρα κυβερνά και καθορίζει την πορεία της προς το μέλλον». Ενώ, από την άλλη, ο αυταρχισμός του και η τάση για

επερουκέντρωσης της εξουσίας αποτυπώνονται στην απόλυτη παντοκρατορία του εντός του κόμματος, στη συνταγματική μεταρρύθμιση του 1986, που έδωσε υπερεξουσίες στον πρωθυπουργό, και υφολογικά εκφραζόταν πιο πιστά στις αναριθμητές «κατατομήσεις» ακόμη και στενότερων συνεργατών του όπως ο Γ. Αρσένος, χωρίς ούτε καν να τους πάρει ένα επεξηγηματικό τηλεφώνημα. Αυτά τα μικρά δείχνουν συχνά πολλά για τους μεγάλους.

Η ταξική προέλευση

Στο ενδιάμεσο, θα μπορούσαμε να κατατάξουμε τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο και τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, κυρίως όσον αφορά την προσήλωσή τους στις ρεπουμπλικανικές ιδέες αλλά και τη σταθερά φιλοευρωπαϊκή τους στάση. Εδώ, πάντως, η καθοδήγηση της κοινωνίας

λαμβάνει έναν χαρακτήρα πιο επειγόντα και συνεπώς πιο στενά καθοδηγούμενο, λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών αφενός της Επανάστασης του 1821, αφετέρου της μετεμφυλιακής ανασυγκρότησης και της μεταπολεμικής αστικοποίησης. Η πατρική φιγούρα είναι συνεπώς πιο απαιτητική, πιο αποφασιστική και πιο αυστηρή ως προς την προστασία του δημόσιου συμφέροντος.

Το εν πρώτοις παράδοξο είναι ότι η ταξική προέλευση των διαφόρων αυτών ηγετών δεν προδιέθετε την πολιτική και πολιτισμική εξέλιξή τους. Ο Κ. Καραμανλής, παρότι προερχόμενος από αγροτικό περιβάλλον, κράτησε από την κληρονομιά αυτή μόνο ό,τι αφορούσε μια πιο μπροστά εκφορά του λόγου, εδύλλως εξέφρασε τον ελληνικό αστισμό και τον σεβασμό στους θεσμούς, ιδίως στη μεταπολίτευση, με υποδειγματικούς όρους. Αντιθέτως, όπως το δείχνει αυτό εξαιρετικά ο Βερέμης στα πρώτα κεφάλαια του βιβλίου για τον ιδρυτή του ΠΑΣΟΚ, ο Ανδ. Παπανδρέου, καίτοι μεγαλοαστός και διαμορφωμένος στα καλύτερα ακαδημαϊκά περιβάλλοντα της Ελλάδας και του εξωτερικού, συνδέθηκε περισσότερο με την παράδοση του κοτζαμπασισμού και του δηλιγανισμού παρά του τρικοπισμού και του μεταρρυθμισμού. Όπως και ο Θ. Δηλιγιάννης, πήγε στα σίγoura: ο κρατισμός και η «προστασία» του μικροϊδιοκτήτη (μικρομεσαίου) βγάδουν πάντα κυβερνήσεις στην Ελλάδα.

Ο Ανδρέας είχε μάλιστα ένα τεράστιο πλεονέκτημα έναντι όλων των υπολοίπων που εξετάζει ο συγγραφέας, καθώς κυβέρνησε την Ελ-

λάδα στην καλύτερη περίοδο της, με μεγάλα περιθώρια για οικονομική ανάπτυξη, εκσυγχρονισμό των θεσμών (εδώ τα πήγε σε κάποιες περιπτώσεις καλύτερα, όπως το οικογενειακό δίκαιο κ.λπ.) και αλλαγή της πολιτικής κουλτούρας. Σε σχέση με τις προσδοκίες και τις δυνατότητες τις δικές του και της χώρας, η αποτυχία του ήταν αδικαιολόγητη, παρότι η δεύτερη περίοδος διακυβέρνησής, μετά το 1993, τον βρήκε σαφώς βελτιωμένο αλλά και πολύ πιο αδύναμο. Η αξία των δύο μελετών του Θ. Βερέμη είναι ακριβώς ότι αποφεύγει τις προσωπογραφίες εν είδει υμνολογίας ή λιβελλού, ενώ δεν φοβάται κάποτε τις ψυχολογικές παρατηρήσεις. Τι μπορεί να σημαίνει άραγε ένα βαρύ καταθλιπτικό επεισόδιο για έναν ηγέτη λίγο πριν από την ανάληψη της εξουσίας, όπως αυτό του Παπανδρέου το 1979; Οι περισσότεροι θα αρκεστούν στο κοινοτοπικό, στα χέρια όμως ενός ιστορικού η πληροφορία αυτή μπορεί να αποκαλύψει τη φαντασιακή σχέση του υποκειμένου με την εξουσία και την άρνησή του να ασκήσει την καθημερινή, βαρετή ενδεχομένως διοίκηση, που είναι όμως και η μόνη που εξασφαλίζει ότι το καράβι έχει όντως στιβαρό καπετάνιο που ξέρει πού πάει και όχι έναν βολонταριστή που αποφασίζει άλλη ρότα κάποιο βράδυ αυθαίρετα, με ακόμη δύο πιεστούς της αυλής του.

* Ο κ. Δημήτρης Π. Σωτηρόπουλος είναι αναπληρωτής καθηγητής Σύγχρονης Πολιτικής Ιστορίας, διευθυντής του ΠΜΣ «Διοικητική και Επιχειρηματικότητα», αρχιουρετάκιος της «Νέας Εστίας».